

Культура II

11-23-2024

Тиждень #12

Лекція не відбулася, шкільний виступ «Свято Мови.»

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Книжка «Культура II»

Лекція 3:

Українська музика княжої доби

ст. 123-126

Лекція 4:

Золота доба української церковної музики

ст. 127-132

Виконати завдання «Закріплення», питання 1-7 на ст. 131 в книжці *Культура II*.

Пригадка:

триместр I закінчився сьогодні, а свідоцтва будуть виділені учням 11 класу в суботу 7-го грудня. Прошу закінчити та переслати або передати мені всі залеглі завдання до суботи 30-го листопада. Прошу теж закінчити залеглі завдання учителям інших предметів.

УКРАЇНСЬКА МУЗИКА У КНЯЖІЙ ДОБІ

ДАВНІ МУЗИЧНІ ТРАДИЦІЇ

З давніх часів, ще до прийняття християнства, дійшла до нас велика кількість обрядових пісень, пов'язаних або з дохристиянськими святами або з циклом життя людини. Це стародавні колядки, щедрівки, веснянки, купальські та обжинкові пісні, з якими люди стрічали зміни в погоді й природі за час переходу року, і весільні та похоронні пісні, що їх співали для відзначення ключових подій у циклі життя людини. Здебільшого стародавні пісні мали нескладну будову. А найдавніші серед них склалися лише з кількох тонів, як, наприклад, "Щедрик" у своїй первісній формі.

Вивченням музики тих давніх часів займаються етнографи, бо це входить до народного мистецтва (народня музика).

Знаменна нотація.
Богослужбний співаник. XVI ст.

ПОЧАТКИ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ

З прийняттям християнства прийшла в Україну з Греції та Болгарії церковна музика. Прибули до нас учителі співу — знавці й головні виконавці співу в церкві, яких звали **доместики** або **демественники**. Вони ознайомили наших предків зі співом до різних церковних відправ. Мелодії тих співів ґрунтуються на традиційному для Візантійської церкви **осьмогласії**, що складається із восьми основних мелодій. Спів того часу був в основному одноголосним (в унісон), але в певні моменти додавалась проста гармонізація.

З плином часу церковний спів в Україні став все більше набирати місцевого забарвлення, так що згодом у ньому залишились тільки деякі елементи грецьких та болгарських церковних співів. Важливим осередком плекання нового співу був монастир Києво-Печерської Лаври. Там розви-

нуса досить оригінальний **київський напів** або "розспів", що став основою українського церковного співу. Згодом на його основі створилися інші, регіональні напиви, як Волинський, Галицький і Закарпатський. Усі ці напиви вживаються в церквах по сьогодні. Богослужбний спів втішається великою популярністю серед нашого народу завдяки тому, що Україна завжди була багата на добрі хори по церквах і монастирях.

ФОРМИ ПИСАННЯ МУЗИЧНИХ НОТ У КНЯЖІЙ УКРАЇНІ

У школах того часу, що діяли при церквах та монастирях, навчали церковному співу і читанню книг з музичними нотами. Перший український спосіб написання музичних нот створився на основі грецького нотопису та його болгарського варіанту. Він складався із різних знаків, які ставили понад рядками тексту. Ці знаки означали не окремі тони, а скоріше цілу музичну фразу. Вони нагадували хід мелодії якогось одного з осьмигласів, що був вже вивчений співаками раніше. Ці знаки називалися **знаменами** або **крюками**, а той давній церковний спів називали **знаменним**, себто записаний знаменами (для відрізнення від співу "на слух").

Знаменний розпис існував в церковній музиці України аж до XVI століття. Протягом того часу він зазнав кілька змін. Крюкові знаки сьогодні в більшості розшифровані дослідниками.

СВІТСЬКА МУЗИКА КНЯЖИХ ЧАСІВ

Розквіт життя у княжій державі, зріст значення військової верстви і більше знайомство з пісенними традиціями інших народів породили нові форми світської музики та нові види музичного виконавства. З'явилися співці героїчних пісень, що оспівували діла великих князів і лицарів. У писаннях тих часів зустрічаємо імена мабуть найкращих з них — Бояна, що жив у XI

Музиканти. Мініатюра з Київської псалтирі. 1397 р.

ст., і Митуси з XIII ст. Вони були одночасно поетами, композиторами та виконавцями своїх героїчних пісень-епосів. Люди вважали їх обдарованими надприродними талантами і силами.

При дворах князів та бояр існували групи професійних акторів-співаків, придворні **скоморохи**. Вони забавляли гостей на бенкетах та святах всякими піснями, грою на музичних інструментах, танцями тощо. Були й мандрівні скоморохи, які давали виступи для усіх людей на ринках. Війська князів мали свої мініатюрні оркестри, що ходили з військом у воєнні походи.

До інструментів тих часів належали: гуслі (що виглядають як мала лежача арфа), бубон та літаври, труба та ріг, всякого роду сопілки, лютня (від неї розвинулася кобза) і т. д.

Упадок княжої держави послабив розвиток українського музичного життя на кілька століть. Але ще довго українці мали репутацію добрих музик, і тому українських співаків запрошували до себе володарі та вельможі сусідніх держав.

Пояснення слів

богослужбний спів — liturgical singing
гусла — zither or stringed harp
літавра — kettledrum
похід — war march, campaign
ріг, роги — trumpets(s), horn(s)
скоморох — medieval actor, jester

варіант — version
епос — epic poem
напів, розспів — chant
регіональний — regional
розшифрований — deciphered
труба — trumpet

Закріплення 16

1. Якою була тематика основної частини пісень у передхристиянську добу? Якою здебільшого була їх будова?
2. Чому таке поважне місце в розвитку музики у княжу добу займала церковна музика?
3. З яких країн найбільше черпала українська церковна музика?
4. Де знаходився головний осередок церковного співу у княжу добу?
5. Що таке напів? Назвіть головні церковні напиви, які розвинулись в Україні.
6. Як виглядала музична нотація в Україні у княжу добу?
7. Хто такі Боян та Митуса?
8. Назвіть кілька давніх українських музичних інструментів.

Вправа: сполучити колони

1. доместики	___	а. вісім мелодій, що служать основою візантійського церковного співу
2. знамена, або крюки	___	б. основні елементи музики
3. осьмогласія	___	в. пісні пов'язані з дохристиянськими святами та звичаями
4. напів (розспів)	___	г. учителі співу та співаки
5. обрядові пісні	___	ґ. професійні співаки-актори при дворах князів та боярів
6. скоморохи	___	д. стиль богослужбного співу
7. Києво-Печерський	___	е. найстарша форма музичної нотації монастир в Україні
8. мелодія і ритм	___	є. тут розвинувся перший оригінальний український стиль богослужбного співу

*Музикант.
Фрагмент фрески з Софійського собору.*

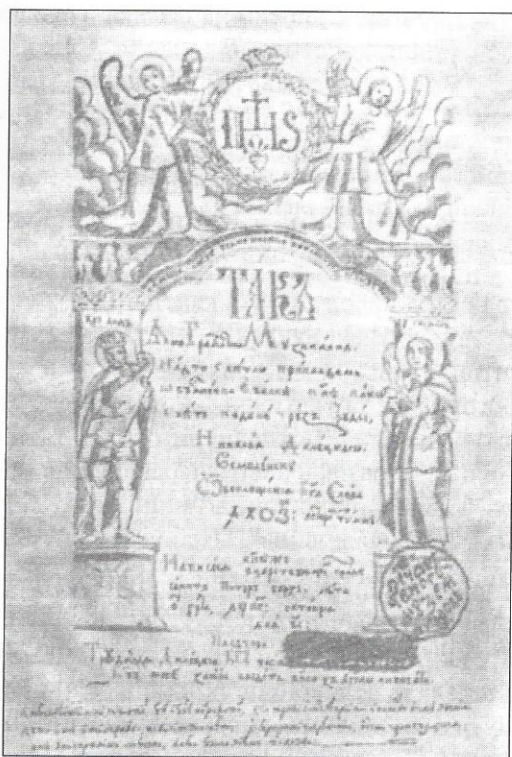
ЗОЛОТА ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ

Розвиток української церковної музики набрав більшого розмаху у XVI ст. До цього спричинились різні фактори: пробудження українського життя і культури, діяльність музичних цехів (професійних спілок) по великих містах, навчання співу та музичної освіти в школах, поширення західньо-європейської релігійної музики на українських землях. У Києво-Могилянській Академії студенти були ознайомлені з музикою Палестріні і Баха.

Значний розвиток мало хорове мистецтво. Подорожуючі з інших країн захоплено писали про українські церковні хори, які співали твори на багато голосів. Рівень і краса українських хорів викликала подив у чужинців.

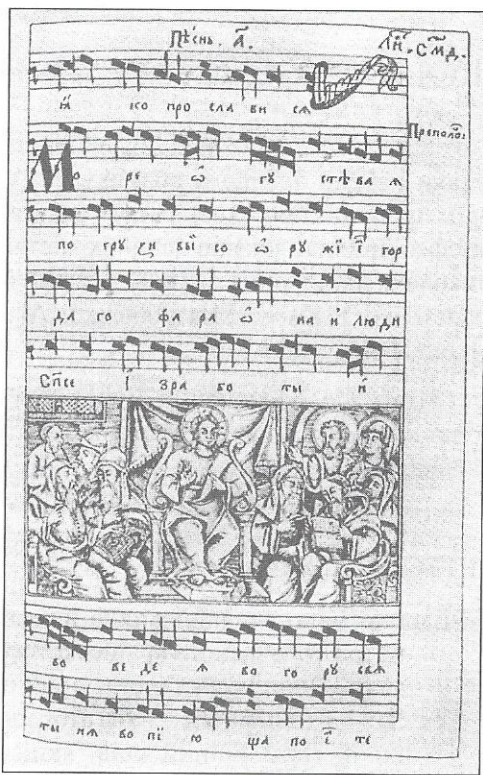
ПОШИРЕННЯ ПАРТЕСНОГО СПІВУ

Ознайомлення з музикою Західньої Європи мало великий вплив на розвиток тогочасної української музики. Поширилась популярна на Заході **поліфонія** — багатоголосний, гармонійний спів, який в Україні називали **партесним співом**. Згодом він став улюбленою формою церковних композицій того часу. Найчастіше писали твори на три голоси, але багато "партесів" було написано на 5, 8 і навіть 12 голосів.

Титульна сторінка "Музичної граматики" Миколи Дилецького.

Поширення поліфонічної музики викликало появу у половині XVII ст. першого українського підручника з теорії музики "Музична граматика". Її автор, **МИКОЛА ДИЛЕЦЬКИЙ**, збагатив українську музику цілим рядом релігійних багатоголосних композицій. У "Музичній граматиці" Дилецький глибше знайомить з засадами західньо-європейської музики, що допомогло наблизити українську музику до музики Заходу.

*Ірмологіон (церковний співаник), 1691 р.
Написаний київською нотацією.*

зованих лялькових "вертепів", з якими мандрували кожного року по Україні.

Широкого розповсюдження набула серед народу збірка кантів під назвою **"Богогласник"**, яку вперше у 1790 р. видали Василянські ченці Почаївської Лаври. Збірка складалась із 250 кантів, написаних на свята в честь Ісуса Христа — Різдво, Великдень тощо, Богородиці та святих, а також про смерть і Страшний суд (покаянні канти). Почаївський **"Богогласник"** був такий популярний, що його передруковували багато разів, а навіть перевидали в Росії. Деякі канти з почаївського **"Богогласника"** популярні до нинішнього дня, особливо різдвяні: "Нова радість стала", "Дивная новина", "Небо і земля".

Важливим центром музичного життя України у другій половині XVIII ст. був двір останнього гетьмана Кирила Розумовського в Глухові. Розумовський утримував хор, оркестру і театр, який ставив оригінальні та популярні на Заході опери. Діяла там і музична школа із великою бібліотекою. Двір Розумовського в Глухові вивів на сцену ряд визначних співаків-композиторів, яких скоро забрав до себе царський двір у Петербурзі. Був це час, коли Московщина набирала з України учителів музики, співаків і композиторів, щоб допомогти піднести російську музичну культуру. Українці домінували в музичному житті Росії аж до кінця XVIII ст., коли їх місце почали займати

Ще до цього в Україні виник новий спосіб писання нот. Оперався він на західно-європейські принципи (з писанням нот на п'яти лініях), але з деякими відмінностями. Цей новий нотопис називали **київська нотація**.

Великий розквіт у XVII-XVIII ст. мала релігійна хорова пісня, особливо у вигляді канту (псалму). **Канти** мали віршовану форму (на відміну від літургійних співів) та ґрунтувались на текстах з Біблії. Виконували їх у церкві в кінці Богослуження, а також поза церквою. Деякі канти написані на один голос любили виконувати співаки, що грали на лірі, але переважно вони розписані з гармонізацією на кілька голосів для хорового виконання. Склали їх музиканти по школах і монастирях, а до їх поширення багато причинилися студенти Києво-Могилянської Академії, що включали канти в програму театролі-

італійці. На жаль, цей перехід великого числа українців до Росії значно послабив розвиток музичного життя в Україні.

Інструментальний ансамбль. XVII ст.

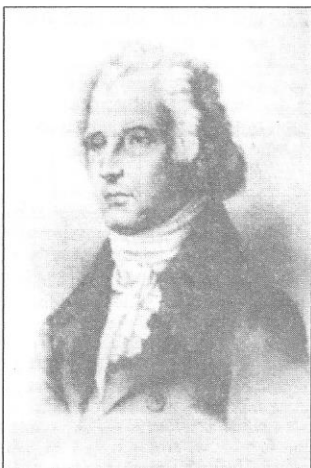
"ЗОЛОТА ДОБА" УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ

Найбільш блискучий розквіт української церковної музики припадає на другу половину XVIII ст. та на початок XIX ст. Ця "золота доба" української церковної музики пов'язана з появою трьох дуже здібних композиторів — **Дмитра Бортнянського**, **Максима Березовського** та **Артема Веделя**. До теперішнього часу хорові співи, створені цими трьома композиторами, виконуються на Богослуженнях в українських церквах частіше, ніж співи інших композиторів через їх красу і відповідність до побожного настрою Святої Літургії.

Бортнянський і Березовський досить відомі у світовій музичній літературі, але часто вони подані як російські композитори. Щоправда, більшу частину свого творчого життя вони провели в Росії, куди їх взяли співати у царській капелі. Та, не зважаючи на свою довготривалу відірваність від українського ґрунту, твори обох композиторів мають глибокий український характер.

У творчості цих композиторів відчувається сильний вплив класичної західно-європейської музики. Це тому, що глибшу музичну освіту вони здобували в Італії та у своїй творчості значно орієнтувались на італійських зразках.

ДМИТРО БОРТНЯНСЬКИЙ (1751-1825) вважається найздібнішим із згаданих трьох композиторів і найкращим українським композитором церковної музики. Його забрали молодим хлопцем із музичної школи у Глухові до капелі царського двору у Петербурзі. Хлопці, що співали у капелі, здобували в ній повну музичну освіту: вивчали теорію музики і техніку музичної ком-

Дмитро Бортнянський.

позиції, проходили інструментальні кляси тощо. Згодом Бортнянського послали до Італії поглибити музичну освіту. Там він скомпонував і вивів на сцену дві опери в стилі тодішньої італійської оперної музики. Свого часу ці опери користувались значною популярністю в Італії та Франції.

Повернувшись через десять років до Петербургу, він став диригентом царської капелі складеної майже виключно з українців. Велику увагу присвятив збагаченню церковної музики. Частини Служби Божої, написані Бортнянським, часто виконуються по наших церквах, наприклад, "Херувимська".

Найбільший творчий здобуток Дмитра Бортнянського — це 35 духовних концертів, написаних для чотириголосного хору без інструментального акомпаньяменту (а капелла). Ці духовні концерти вважаються одними з найкращих творів релігійного змісту у світовій музиці. Вже кілька хорів зробили звукозаписи повної серії концертів.

У своїх хорових творах Бортнянський часто вживає контрапункт, в якому окремі голоси імітують один одного. Але ця багатозвучність голосів ніколи в нього не заслонює зміст тексту. Взагалі його церковна музика має глибокий духовний характер і добре відображає дух тексту. Хоч Бортнянський довго проживав у Росії, його музика має чіткі українські риси і часто в ній звучать впливи народної української мелодики.

МАКСИМ БЕРЕЗОВСЬКИЙ (1745-1777). Подібно до Бортнянського, Максима Березовського ще молодим хлопцем забрали до Росії співати у царському хорі. Згодом його відправили до Італії для навчання техніки композиції. Під впливом студій в Італії багато своїх творів він написав у стилі тодішньої європейської музики. До таких особливо належать його опери й інструментальні твори.

Талант М. Березовського найбільше виявився в церковних творах, які близько пов'язані з київськими церковними співами і в яких виразно чується впливи української народної пісні. Березовський написав музику до Служби Божої і ряд церковних концертів для хору. Найкращими серед них вважаються концерти: "Не отвержи мене во время старости" і "Вірую". Музика Березовського вражає своєю красою, глибиною емоцій і драматизмом. Велика частина його творів збереглася в рукописах.

АРТЕМ ВЕДЕЛЬ (1767-1808) навчався в Києві і там отримав посаду диригента військового хору. Згодом російські власті ув'язнили його у монастирі, як божевільного, але насправді за протицарські писання. Там терпів він майже до смерти. За цю "провину" його твори довго не друкувались. Вони

поширювались у рукописах і були популярними не тільки в Україні, але і в Росії. Можливо, що частина його творчості була знищена після його смерті. Але те, що маємо, свідчить про його великий талант.

Ведель творив майже виключно церковну музику і переважно писав для хорів. До нас дійшло біля 20 його духовних концертів для хору, літургія та інші твори церковного характеру. Найбільш відомими його композиціями є вокальне тріо "Покаянія отверзи ми двери" та "На ріках Вавилонських". Твори Веделя мають велику популярність через їх мелодійну красу, глибину почуттів і щирий молитовний настрій.

Пояснення слів

виконувати — perform

диригент — conductor

зразок — example, model

партесний спів — polyphonic singing

ляльковий — puppet

розквіт — blossoming, flourishing

віршований — put into verse

збірка — collection

кант — religious chant or song

капеля — choir

розповсудження — spreading

цех — guild, professional union

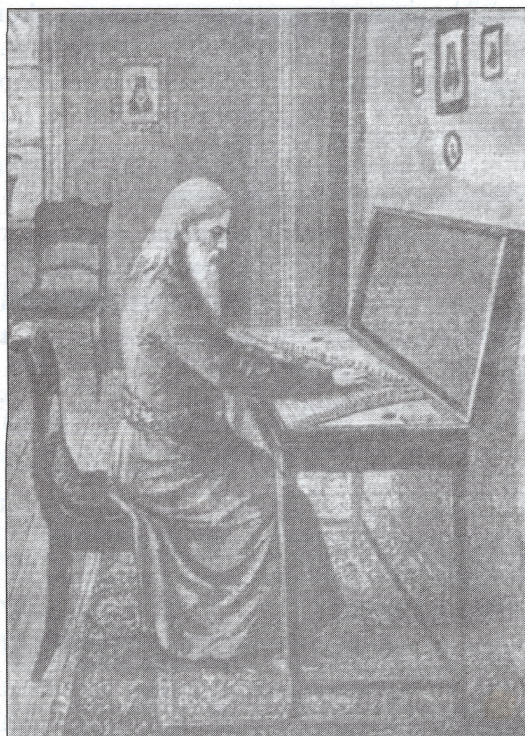
Закріплення 12

1. Чому у XVII-XIX ст. Московщина активно набирала з України найбільш талановитих учителів музики, співаків та композиторів? 1
2. Яке значення міста Глухова в музичному житті України? 1
3. Який був внесок Миколи Дилецького в розвиток української музики? 2
4. Що таке "Богогласник"? 1
5. Які три композитори були найвидатнішими представниками української музики XVIII ст.? 3
6. Які впливи дуже помітні у музиці цих композиторів? 3
7. Чому друга половина XVIII ст. й початок XIX ст. вважається золотою добою української церковної музики? 2

Дослідне завдання

XVIII століття був час, коли російський царський двір намагався стягнути до царської столиці талановитих музик з України і використати їх творчість для себе. Три талановиті українські композитори того часу — Максим Березовський, Дмитро Борзнянський та Артем Ведель — це найбільш відомі з них. Дехто до сьогодні намагається їх представити російськими композиторами. Виберіть собі одного з цих трьох композиторів і зробіть дослідження про нього. Впишіть всю інформацію про нього за поданою схемою:

- а) Ім'я композитора:
- б) Де і коли народився:
- в) Де жив і працював (в яких містах України та інших країн):
- г) Цікаві інформації про життя і долю цього композитора:
- г) Відомі музичні твори:
- д) Як втручання царських властей вплинуло на долю цього композитора:
- е) Література, з якої ці інформації взяті:

Гусляр.